

Alma Söderhjelm

DEN STORA REVOLUTIONEN

D E N S T O R A
R E V O L U T I O N E N

Alma
Söderhjelm

DEN STORA
REVOLUTIONEN

NTAMO
Helsingfors
2 0 2 4

FAKSIMILETRYCK EFTER ORIGINALUPPLAGOR

Den stora revolutionen. I: Monarkiens tid.

Söderström, Helsingfors 1927.

Den stora revolutionen. II: Republikens tid.

Söderström, Helsingfors 1929.

ISBN 978-952-215-920-5

OMSLAG

Göran de Kopior

PÄRMBILDER

Pierre Antoine Demachy,

La fête de l'Être Suprême, au Champ-de-Mars

(ca 1794), olja på duk, 705 x 105,5 mm

(Wikimedia Commons);

Anon., *Alma Söderhjelm* (ca 1913–1917)

(Salon Strindberg) (Museiverket)

TILLVERKARE

BoD – Books on Demand, Norderstedt, Tyskland

NTAMO

Helsingfors 2024

www.ntamo.net

MONARKIENS TID

DEN DUBBLA REPRESENTATIONEN.

Revolutionens begynnelse kan räknas från olika epoker. Samtiden daterade densamma från riksständernas sammankallande.

När eftervärlden bedömer denna tilldragelse, gör den icke fullt klart för sig dess betydelse för revolutionen. Trots alla försök i motsatt riktning betrakta vi denna händelse, liksom de historiska händelserna överhuvud, med moderna ögon. Vi kunna visserligen förstå, att företeelsen av en folkrepresentation mitt inne i autokratismens gamla värld nödvändigt måste te sig som ny och överraskande, men hur det är, inbilla vi oss denna Frankrikes första moderna deputeradeförsamling såsom till sin yttre struktur och sin inre funktion i det närmaste sammanfallande med vår egen tids folkrepresentationer, tillkommen ungefärligen under samma villkor och genom samma välordnade valmaskineri som dessa. För att ens i någon mån kunna förstå revolutionen, måste vi emellertid från början övergiva denna inställning.

»Av allt, som man måste tränga in i för att erhålla en djup kunskap om den franska revolutionen», säger Armand Brette, en fransk historiker, som i grund utforskat tiden och företeelserna kring ständernas sammankallande, »dess fortgång, följder och framför allt dess orsaker, finnes intet, som är så viktigt som att undersöka de exakta villkor, under vilka medlemmarna av den konstituerande nationalförsamlingen inkallades för att nyskapa Frankrike. Ingen period av vår historia», fortsätter han entusiastiskt, »kan med avseende på sina vunna resultats bärvidd jämföras med början av året 1789. Sammankallandet av rikets ständer, det var den utlovade nydaningen, frihetens och rättvisans så mycket efterlängtnade fest, det var med ett ord Revolutionen, som man uttryckte sig 1788, slutet på godtycket och missbruken.» Samtida vittnesbörd intyga till fullo, att denna en sentida författares entusiasm

inför den stora och enastående händelsen endast är ett blekt åter-sken av den hänförelse, med vilken denna samtid hälsade och i alla dess faser följde inkallandet av riksständerna. Kyrkoherden i en församling i Poitou skrev till Necker, att, när han uppläst från predikstolen reglementet om sammankallandet, hade största delen av de närvarande på grund av rörelse och beundran fallit i ett slags religiös extas. En annan samtida skriver i februari 1789, att han ej kunde läsa kallelsereglementet utan att gråta. »Själva ordet, inkallandet av ständerna, antog», säger Brette, »innebörden av ett stort löfte, av en högtidlig pakt mellan furste och folk.»

Denna entusiasm tyckes ha varit gemensam för alla klasser.

En engelsk rentier, konstsamlare och litteratör, som under denna tid levde i Paris och väl kände den franska mentaliteten — hans namn var Quentin Crawford — beskriver, själv ytterst konservativ och därigenom så mycket mer värdefull som vittne, den glädje och de förhoppningar ständernas inkallande ingav. »Från det ögonblick, då genom en ministers oförstånd ryktet hade kommit ut och de oroliga sinnena hade format förhoppningen om att se landets representanter samlade, hade även kapitalisterna börjat betrakta denna församling såsom den enda utväg, genom vilken man skulle ha möjlighet att kunna konsolidera statsskulden, och de uppstämde ett högt skri: 'Generalständerna eller bankrutt'. Detta deras skri, som genljöd över riket, blev så ihållande upprepat inom alla stånd, att ständerförsamlingen blev det ämne, kring vilket alla samtal kretsade.»

Han ger även en intressant analys av de skäl, som inom de högre klasserna betingade detta enorma intresse, i sanning en sär-egen och överraskande nyhet i det inom traditionens och de stränga reglernas gränser trångt inringade Versailles, liksom i Paris, där t. o. m. den mest konservativa av institutioner, Parisparlamentet, var entusiastisk för reformen, antagligen dårande sig med att det-samma skulle komma att spela en betydande roll, kanske använda generalständerna som verktyg eller t. o. m. ersätta dem under de mellantider, då de icke sammanträdde. »Önskningsmålet att bliva medlem av generalständerna hade blivit till en hetsig längtan hos alla människor. Hovmännen skyndade sig att infinna sig i valförsamlingarna för att skaffa sig ett representantskap. Män,

som voro överhöljda av utmärkelser och kunglig nåd, begåvo sig till landsorten för att göra propaganda för sina kandidaturer och samla sig röster. Kvinnorna å sin sida intrigerade för att få dem invalda, som de voro intresserade av. Hertigen av Orléans, förste prins av blodet . . . skyndade sig att figurera bland nationens representanter, lät utnämna sig till deputerad för Crépy, och det märkvärdiga inträffade, att en stor mängd av adelns och prästerskapets medlemmar högt gillade denna åtgärd, som man betecknade med uttrycket *generös entusiasm*.»

Det låge nära till hands att förvånas över att det franska samhället blivit nog moget för att förstå betydelsen av en folkrepresentation och för att sätta upp en sådan som sitt högsta önskningsmål samt framför allt över att denna kom till stånd med den franska aristokratiens och den gamla autokratiens goda minne. Men man kommer måhända att finna denna företeelse mer naturlig, ifall man erinrar sig tvenne omständigheter.

Dels var icke ständernas sammankallande någon plötsligt påbjuden nyhet. Samhället hade redan övergått och genom-syrats av en lika hastig som omvälvande utveckling, en tanke- och åsikts- eller s. k. »idérevolution». Ett bevis på denna omvälvning i sinnen och åskådningssätt var Frankrikes delta-gande i det nordamerikanska frihetskriget. När den franska regeringen år 1776 utrustade en hjälpexpedition till de ame-rikanska fristaterna för att understödja dessas revolution mot den engelska autokratismen, och telningar av fransk konservativ adel frivilligt enrollerade sig för ett verk, som ur fransk rege-ringspolitisk synpunkt sett måste betecknas som »upproriskt», var detta tecken på en så uppenbar omkastning av alla godtagna värdesättningar, att man förstår, att den måste ha motsvarats av en högst betänklig förvirring i de av gammalt stadfästa be-greppen.

Dels hade även den politiska utvecklingen helt konsekvent lett upp till sammankallandet av generalständerna. Riket var utblottat och dess utgifter enorma, varibland tungan, som för-orsakades av Versailles-hovet med dess stat av cirka 16,000 per-soner, icke var den minsta — enligt Neckers uppskattning och uppgift vid riksförsamlingens öppnande upptogos bland statens

stående utgifter 25 miljoner för konungen, drottningen och deras barn, Madame Elisabeth och Ludvig XVI:s tanter samt därtill 8,240,000 för konungens två bröder och deras hustrur! Grubblat över och diskussionerna om någon möjlig utväg ur det konstanta penningeländet sysselsatte oavbrutet regeringens förtroendemän, och detta blev icke blott till ett ständigt och plågsamt ämne för föreställningar och till och med förebräelser från ministrarnas sida till kungaparet, utan framkallade småningom en skarp konflikt mellan konungamakten och parlamenten.

Det gamla systemet, som alltför länge hade följts, nämligen att öka skatterna i samma proportion som statens utgifter ökades, var icke längre hållbart. Parlamenten, som sedan århundraden hade haft som ett av sina främsta privilegier att i sista hand uttala sig om de skatter, som påbjödos, samt genom att inregistrera dem befästa deras giltighet, hade med en djärvhet, som steg och föll med de härskande ministrarnas kompetensgrad, begynt motsätta sig så gott som varje ny skatteranson som utskrevs. Efter det amerikanska kriget, som kostade Frankrike enorma summor, fasthöllo parlamenten med hårdnackad envishet, att inga nya skatter fingo upptagas. Bragt in i en återvändsgränd, varifrån den ej visste huru den skulle taga sig ut, grep regeringen då till det halmstrå, som de så kallade notablerna representerade, det vill säga den uråldriga församlingen av pärer och prelater, vid vilken även landets så kallade tredje stånd, representerat av rika handlande och industriidkare, bankirer och bolagsdirektörer, hade säte och stämma. Vid denna notabelförsamling, som hölls i Versailles 1787 och för vars sex olika avdelningar presiderade de sex prinsarna av blodet: Monsieur, Artois, hertigen av Orléans, Conti, Condé och Bourbon, var, i motsats till vad man i allmänhet vore böjd att förmoda, principen redan genomförd om tredje ståndets »dubbla» representation. Denna anordning hade intet att göra med den ett år senare så omdiskuterade frågan utan var enbart praktisk och i avsaknad av varje politisk färgläggning. Man ansåg endast, att när det var tredje ståndet, som bar tungan av så gott som alla skatter i riket, det var förenligt med statens intresse, att så många som möjligt av denna kast samlades för att överlägga om de utvägar regeringen icke själv var i stånd att uttänka. Men om den även för ögonblicket saknade politisk innebörd, fick den dock

sin betydelse, därför att densamma bragte in i människornas medvetande principen om den dubbla representationen.

Emellertid är det från och med den första notabelförsamlingen, som skattestridigheterna antaga politisk karaktär. Vid densamma framlade Calonne, premiärminister, i form av regeringsproposition en ny form för skatteindrivning. Denna proposition vägrade notablerna att sanktionerna, en djärv åtgärd, vilken redan markerade ett kursfall för den bestående autokratismen. Ett annat symptomatiskt uttryck för notablernas regeringsoppositionella stämning var deras beslut att inrätta så kallade provinsialständer över hela riket, och ännu mer betydelsefullt var det förslag, som notablerna fogat till sin skattevägran och som gick ut på, att hela frågan om nya skatter skulle hänvisas till en församling av rikets tre stånd, och att man sålunda i denna livsfråga skulle vädja till det franska folket i dess helhet.

Mitt under notabelförsamlingen hade Calonne avskedats och efterträtts av ärkebiskopen av Sens, Loménie de Brienne. Om han var skickligare än sin föregångare i finansiella ting må lämnas osagt. Att han icke var vuxen sin post är emellertid säkert. Därtill kom, att han var synnerligen impopulär, dels genom sitt personliga, föga oklanderliga liv och uppträdande, dels och kanske framför allt för att han var Marie-Antoinettes man. I sin »Histoire de la Révolution» ger en samtida, Bertrand de Moleville, då intendent i Bretagne, senare marinminister, drottningen ensam skulden för Calonnes fall. »Drottningen rättade sig vid detta tillfälle enbart efter de fördomar och det hat mot Calonne, som ärkebiskopen av Sens och baron de Breteuil oavbrutet underhöllo hos henne», säger han, själv för sin del icke alldeles ohågad att tillerkänna Calonne ett visst mått av den statsklokhets och organisationsförmåga, som historiens dom ju kategoriskt fränkade honom. »Trots de lika vaga som våldsamma anklagelser mot Calonne, som hela riket genljöd av, och vissa saker man trodde sig kunna förebrå honom, förtjänade han ej det minsta det rasande hat, med vilket han blev förföljd.»

Om Brienne faller samme memoarförfattare omdömet, att »man trodde att han ägde energi, emedan han var häftig, att han var genial, därför att han var spirituell, att han var kunnig, därför att han aldrig tvekade eller tvivlade, att han kunde ordna allt,

Ludvig XVI.

därför att han blandade sig i allt och att han satt inne med de klockasteförvaltningsplaner, därför att han alltid klandrade dem, som hans föregångare följt». Briennes politik gick fram på tvenneolika linjer. På samma gång som han ivrigt understödde projektet om ständernas sammankallande och t. o. m. säges ha tagit av Ludvig XVI ett högtidligt löfte härom, vilket denne trots all sin ovilja mot åtgärden senare icke ansåg sig kunna rygga, skred han till åtgärder, vilka voro speciellt

ägnade att framhäva bara den autokratiska regeringens avigsidor — något som kan förklaras därigenom att han betraktade alla medel helgade, vilka ledde till det mål han främst satt sig före: nämligen att kväsa de arroganta parlamenten och tillintetgöra deras makt. För detta måls nående uttänktes nu och genomfördes en djärv kupp med närmaste mål att tvinga dessa att inregistrera skattelagarna. Parlamentens verksamhet upphävdes för en tid, varefter en gemensam dag över hela riket i all hemlighet utsattes för deras återöppnande, då kungliga intendenters utsändes till alla olika landsändar, med

håkningsorder till de parlamentsledamöter, som skulle motsätta sig. Kuppen icke blott misslyckades, ity att den väckte ett oerhört missnöje och hat till regeringen på alla orter, den alstrade även oroligheter i många landsändar, där man med djärvare opposition än någonsin förr mötte regeringens representanter, samt framkallade i vissa provinser, främst Dauphiné och Bretagne, upproriska rörelser, vilka med rätta kunna betraktas som föregångsrevolutioner, i sig redan bebådande en ny och våldsam tid.

Vad som i denna jäsande brytningstid hade varit oundgängligast, var kanske icke en åtgärd av en eller annan art, utan en man vid statsrodret, till vilken det franska folket med trygghet kunde överlämna sin framtid och sitt öde. Det behövdes icke lång tid för att förstå, att ärkebiskopen av Sens icke hade några som helst betingelser för denna uppgift. Statsskeppet drev hit och dit utan någon bestämd kurs. Genom beslutet av den 16 augusti 1788 inställde så kronan plötsligt sina betalningar. Nu kunde envar förstå, att en förlisning var nära förestående, om ingen kraftåtgärd vidtoges. Men vilken?

Om man genom en folkomröstning sökt finna svar på denna fråga, hade svaret utan tvivel åtminstone i Paris varit enhälligt. Den man, som betecknades som ensam kompetent att bringa hjälp, fanns i själva verket. Det var Necker.

Neckers bana hade varit synnerligen lysande. En dag hade en bankir i Paris vid namn Thélusson, så berättar åtminstone Bertrand de Moleville, skrivit till en kollega i Genève och bett honom rekommendera sig en intelligent kontorist, som kunde föra hans kassaböcker. Denne hade rekommenderat Necker, som var i hans tjänst, och den unge schweizaren blev anställd hos Thélusson med 1,200 livres i lön som andre kontorist på hans kontor. Det gick emellertid snabbt för den unge mannen att arbeta sig upp och bli bolagsman hos sin chef, som hade honom att tacka för synnerligen lyckliga spekulationer. Under franska kronans dåliga ekonomiska tillstånd förmedlade han stora penninglån till denna och skaffade sig själv en enorm förmögenhet, vilken ytterligare ökades genom affärer med Indiska kompaniet, en av de viktigaste av tidens guldgruvor. Maurepas fick den geniala tanken att binda Necker vid styrelsen, och han blev faktiskt anställd som direktör

för la caisse royale under den dåvarande generalkontrollören Taboureau, vilken han vid dennes fall fick efterträda. Neckers handhavande av finanserna undandrog sig givetvis allmänhetens bedömande, men vissa sidor av hans förvaltning, som man kunde överblicka, väckte dess entusiasm. Denna allmänhet kunde konstatera, att Amerikakriget fördes utan påläggande av nya skatter. Genom offentliggörandet av sin beryktade »Compte rendu» eller tablå över statens finansiella ställning vann Necker i ett slag en popularitet sådan ingen minister hade ägt före honom. »*Redogörelsen över statsfinanserna*, som publicerades av herr Necker år 1781», säger det förut citerade tidsvittnet, engelsmannen Crawford, »bragte till sin höjdpunkt det förtroende, som denne minister hade förmått ingiva. Allmänheten vart smickrad över att se en minister sålunda vädja till dess bedömande genom att framlägga sina åtgärder inför dess ögon.» Och det var måhända Neckers lycka, att han icke långt därefter, på grund av att han såsom varande protestant icke kundesitta i konungens konselj, lämnade sin plats. Genom att träda tillbaka i detta för den franska monarkien så kritiska och för det franska folket så förväntansfulla ögonblick skaffade sig Necker den säkraste garanti för sin popularitet. När Briennes olikartade experimenterande operationer icke lyckades, hade konungen vid val av ny finansminister knappast längre fria händer. Necker var självskriven till denna post, designerad av den allmänna opinionen, och Ludvig XVI sanktionerade endast — och kanske för första gången — folkviljans majestät, när han den 26 augusti 1788 återkallade denne, nu med alla ministeriella förmåner, ja, med en auktoritet, vilken i sig samtidigt även inkarnerade statsministerämbetet.

Neckers återkomst var dessutom det avgörande och påtagliga beviset på att riksständernas sammankallande, som visserligen utlovats och hägrade i luften, men ännu icke genom praktiska åtgärder bekräftats, skulle bli en verklighet. Den av konungen på hösten 1788 sammankallade andra notabelförsamlingen hade så gott som en enda uppgift, nämligen att giva sin sanktion till Neckers älsklingsplan: det tredje ståndets dubbla representation. Notablerna opponerade sig. Prinsarna av blodet, bland vilka nu den 17-årige Enghien hade tagit Orléans plats, ingåvo en solenn protest. Ingenting hjälpte. Den 25 december 1788 genomdrev Necker

i konungens konselj att tredje ståndet i den blivande riksförsamlingen skulle erhålla dubbelt så många representanter som vart och ett av de övriga stånden. Därmed hade, som vi se, händelserna småningom lett upp till den punkt, som kunde kallas för revolutionens startpunkt.

Egentligen visste ingen så noga vad som menades med rikets ständer. De flesta tänkte sig ständerna endast som ett möte av representanter från olika landsdelar, vilka skulle samlas i Versailles för att höra konungens vilja och mottaga hans allerhögsta befallningar om medlen för rikets nydaning och sättet att utfärda den utlovade konstitutionen. Otviveltaktigt kan Ludvig XVI räknas till dessa. Ty säkert var ingen mindre än statens överhuvud själv i stånd att uppfatta den enorma betydelsen och att överblicka de tallösa konsekvenserna av denna åtgärd, som han kanske i grunden motvilligt vidtog till rikets fromma. Det var 175 år sedan rikets ständer senast varit samlade. Vilken olika tid och vilka olika intressen skulle ej nu diktera deras överläggningar, bestämma deras arbeten! Ingen av de människor, som nu levde, hade hört talas om eller sett rikets ständer.

Lika litet förstod man vad som menades med en författning. »Det kan anses ganska säkert», säger den franske historikern Madelin, »att man ej gjorde sig ett begrepp om vad som menades med en konstitution. Säkert är, att ingen tänkte sig varken ett parlamentariskt system efter engelskt mönster eller en amerikansk republik. Med ropet på en konstitution menade man intet annat än yrkandet på att samhället skulle, i största allmänhet, erhålla ett slags organisation. Avsaknaden av en sådan var det i själva verket som gjorde, att det franska samhället brast i fogningarna. Det leddes icke av några bestämda principer. Det saknade icke blott konstitutionella former och ordning. Det saknade överhuvud form och ordning eller med ett ord: samhällelig organisation.»

Under det år, som föregår det högtidliga öppnandet, är Frankrike likt ett jättemaskineri, som genom ingrepp av en främmande makt kommit i fullständig oordning. Vissheten om att maskineriet skall på ett klokare och mera ändamålsenligt sätt hopfogas på nytt väcker spontan hänförelse och stora förhoppningar. Men kunskapen om metoden, enligt vilken detta skall ske, saknas. Visserligen arbetades i Frankrike på att aptera nyheten under de

månader, som föregingo ständernas möte i Versailles, med en iver och intensitet som är sällsynt i fredstid. Det är en tid av genombrrott, av högstämnd förberedelse, av ärligt och viljegtott arbete. Men detta frenetiska arbete präglas av en famlande osäkerhet. Det är ju nu som det gamla samhället och den nya tiden första gången ställas ansikte mot ansikte, som det första försöket göres att bringa en föråldrad samhällsorganism och förlegade institutioner i samklang med moderna idéer och krav. Det är första gången, som Versailles-hovet med regenten i spetsen träder i omedelbar kontakt med hela Frankrike, första gången, som olika klasselement närma sig varandra i medveten avsikt att tillsammans upprätta ett samhälle, som fungerar med tillhjälp av drivkraften allas gemensamma intresse, och har till yttersta mål att skapa allas lycka. Härtill kom svårigheten att få till stånd ett valmaskineri, vilket ens nödtorftigt skulle kunna fungera. Kallelsen till riksförsamling stötte nämligen på en massa hart när oöverbärliga svårigheter.

Redan beslutet att man enligt gammal sed skulle rösta efter »bailliages», bragte förvirringen till sin kulmen. Härigenom blev det nödvändigt, att en hel massa institutioner upplivades, som under tidernas lopp hade förändrats eller helt och hållet slopats. I bailliageras storlek och inbördes förhållande hade mycket förändrats, ja, hela landets geografiska utseende hade förändrats i så måtto, att en sjundedel av den yta Frankrike nu omfattade hade tillkommit sedan ständerna senast hade varit sammankallade. Att uppgöra en enhetlig och rättvist genomförd valorganisation var under sådana förhållanden på förhand uteslutet. Man ordnade så gott man kunde, utfärdade befallningar om fördelningar och sammanslagningar, återtog dem i nästa stund för att föreskriva nya fördelningar och sammanslagningar, vilka icke bättre motsvarade ändamålet. När man äntligen kom till ett definitivt resultat, hade Frankrike en valorganisation, som omfattade 176 synnerligen olika valområden och vilken var så tillfällig, så meningslös och oenhetlig, att redan därigenom missnöje var väckt över hela landet.

Härtill kom en fullständig obekantskap hos både furste och folk med karaktären, arten och betydelsen av de nyheter, som skulle genomföras. I detta samhälle med sin hovaristokrati, som levde bak befästade murar, med sina feodala privilegier, sin vanvettiga

”

ett Frankrike som bjuder
frihetens och förbrödningens
välsignelse till hela den värld,
som längtar efter en ny tid.

ALMA SÖDERHJELMS BOK UTKOM
1927–1929. SOM HISTORIKER HADE HON
FORSKAT DEN FRANSKA REVOLUTIONEN
REDAN I SIN DOKTORSAVHANDLING ÖVER
DRYGT ETT KVARTSEKEL TIDIGARE.

NTAMO 2024

9 789522 159205

ISBN 978-952-215-920-5